

УДК 378.054.034:46

Олена Русанова

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Актуальність проблеми дослідження психологічних особливостей реалізації компетентісного підходу в підготовці майбутніх викладачів іноземних мов у ВНЗ України полягає в тому, що кардинальні соціально-економічні зміни у нашій державі вимагають серйозних трансформацій у системі вищої професійної освіти. Психологічна адаптація громадян до нових економічних і соціальних умов, їх подальший життєвий успіх визначаються, насамперед, індивідуальною здатністю безперервно здобувати професійні знання, ефективно застосувати їх для розв'язання різноманітних фахових проблем, розвитком творчо-інноваційного потенціалу, низкою інших особистісних якостей, які формуються засобами освіти, особливо вищої професійної освіти. А відтак сучасним пріоритетом у професійній освіті стають чинники психологічної взаємодії особи, її соціально значуща освіта і якість фахових знань, конкурентна спроможність в умовах глобалізації та суворих вимог ринку праці.

Дослідженню окремих аспектів означеної психолого-педагогічної проблеми значну увагу приділяли як вітчизняні науковці (Г. Балл, С. Максименко, В. Семиченко, О. Пехота, І. Підласий та ін.), так і закордонні (Д. Брунер, Ю. Габермас, Р. Гатчінс та ін.).

Однак аналіз зарубіжної та вітчизняної психолого-педагогічної літератури і досліджень дає змогу констатувати, що психологічні особливості професійної підготовки викладачів іноземних мов у наших університетах ще не стали об'єктом системного аналізу, який би передбачав цілісну характеристику методологічних засад із реалізацією компетентісного підходу в процесі якісної підготовки майбутніх педагогів цієї категорії. Мета статті – визначити психологічні особливості реалізації компетентісного підходу в підготовці майбутніх викладачів іноземних мов.

Стосовно психологічних аспектів освітньої фахової якості сучасних випускників ВНЗ в Україні зазначимо, що тривалий час для її визначення застосовувалася концепція “стандартизації” вищої освіти на основі “діяльного підходу” та розроблення “моделі фахівця” зі спрямуванням на його професійну підготовку для вирішення “типових” фахових завдань, тобто

на підвищення ймовірності його працевлаштування на первинні посади, без психологічних “проблем” і конкуренції на ринку праці [3-4]. Отже, чинна концепція “стандартизації” професійної освіти, яка в Україні склалася за роки її незалежності, здебільшого характеризується в термінах формалізованих звітних психологічних процедур, що якось “відповідають” на абстрактні вимоги національних роботодавців. Тому за таких умов у результаті ВНЗ України “випускають” молодих фахівців, яких ще не повною мірою “психологічно” підготовлено за рівнем кваліфікації до нової соціально-економічної ринкової атмосфери, що вже панує у державі.

На нашу думку, певну альтернативу зазначеному може становити концепція підвищення якості професійної освіти, що базується на компетентнісному підході, який активно впроваджується у США, Канаді та європейській освітній практиці впродовж останнього десятиліття, зокрема у зв'язку з реалізацією проекту “Налаштування освітніх структур у Європі” (Tuning Educational Structures in Europe, 2003 р.) [3, с. 45].

Так, наприклад, особлива увага у психологічній складовій професійної освіти майбутніх викладачів іноземних мов за технологією компетентнісного підходу пов'язана з розробленням вимог до професійних кваліфікацій, зокрема стосовно Європейського простору вищої освіти (Framework for Qualifications of the European Higher Education Area, 2005 р.), з визнанням набутих попереднього (формального, неформального і неофіційного) навчання та Європейської кваліфікаційної рамки щодо навчання впродовж життя (European Qualification Framework for Life Long Learning, 2003 р.) [4, с. 77].

Стосовно психологічних вимог до професійних кваліфікацій за компетентнісним підходом акцент зроблено на набутих студентом особистих “фахових якостях”, емоційних та “реалізаційних здатностях”, а не на вимірюваних (в оцінках) результатах його навчання, до того ж орієнтованих не ЛИШЕ на економічний, а на значно ширший соціальний контекст. Це вимагає, поперше, формулювання переліку і змісту того “психологічного”, що має бути конкретно досягнуте у професійному навчанні кожного студента, по-друге, у добірї відповідних психологічних методів викладання, форм навчання, засобів оцінювання досягнутого результату, адекватних до навчального процесу; по-третє, у визначенні часу, необхідного у “типових психологічних умовах” для досягнення запланованої якості навчального результату – одержання відповідного фахового кваліфікаційного рівня “бакалавр” чи “магістр”.

Стосовно процесу професійного навчання майбутніх викладачів іноземних мов, на нашу думку, характерною психологічною ознакою за компетентнісним підходом є формулювання “особистих освітніх цілей” (бакалаврського, магістерського та докторського циклів освіти) і результатів

навчання у формі індивідуальної системи “іншомовних особистих компетентностей”, тобто досконалих знань чужоземних мов і культур. Навчальним імперативом за такого підходу стає планування психологічної якості “мовного розвитку” у майбутніх викладачів як кваліфікованих фахівців із питань іноземних мов шляхом засвоєння ними низки базових і спеціальних (професійних) компетентностей у процесі навчання, у якому також враховується набутий суб’єктивний досвід і значний досвід із систем освіти США, Канади, Європейської системи та ін., зокрема з технологій трансферу і накопичення кредитів (ECTS, 2009 р.), з метою визначення норм психологічного навантаження на студента, необхідного для підвищення ефективності його професійно спрямованого навчання [1, с. 10].

Враховуючи зазначене, виокремимо базові компетентності майбутніх викладачів іноземних мов – бакалаврів і магістрів, починаючи з “психологічної ідентифікації” фахових компетентностей для різних рівнів кваліфікації та розширення імплементації компетентнісного підходу до навчання іноземних мов майбутніх викладачів цих мов.

По-перше зазначимо, що в освітній системі України утвердилися наміри адаптувати національну систему вищої освіти до відповідних стандартів США, Канади та Євросоюзу. Це є вагомим психологічним аргументом щодо важливості запозичення вітчизняною вищою школою позитивного світового досвіду застосування компетентнісного підходу в підготовці фахівців. У зв’язку з цим, водночас, постають певні психолого-педагогічні запитання щодо визначення освітніх цілей, термінів та іншого з формування у студента особистих “фахових компетентностей”, що є для національної вищої школи новим. До того ж зазначимо, що у вітчизняній педагогічній практиці окремі “психологічні компоненти” системи компетентностей, які репрезентують професійні й особистісні якості фахівця, знаходять місце в паспортах спеціальностей, зокрема освітньо-кваліфікаційних характеристиках бакалаврів і магістрів [1, с. 11]. На жаль, частина важливих компетентностей не має відповідного відображення в освітніх програмах національної вищої школи. Йдеться про бакалаврів і магістрів з іноземних мов, їх “психологічну мобільність” як здатність швидко адаптуватися (доучуватись і переучуватись), бути успішними не лише у професійній діяльності, а й в особистому житті.

За об’єктивних причин, зрозуміло, що в умовах розбудови приватної власності, несформованого громадянського суспільства тощо на подібні “навчальні цілі” вітчизняні ВНЗ не можуть орієнтуватися. Частина компетентностей певною мірою представлена серед освітніх цілей, проте прописаних дещо “іншою термінологією”. З цього приводу зазначимо, що загалом вища школа України, незважаючи на втрату окремих освітніх по-

зицій у світовому просторі, які були у минулому сторіччі, досі може пишатися своїми певними педагогічними здобутками у наданні вищої професійної освіти. Однак і в останньому випадку національна вища освіта потребує модернізації у руслі концепції компетентнісного підходу, вираження результатів навчання в конкретних термінах компетентностей, зокрема з максимального наближення до світових стандартів, підтримання її конкурентоспроможності та привабливості, а головне – з метою зіставлення і визнання отриманих вищих професійних кваліфікацій.

З цих причин та у відповіді на наявні виклики і тенденції напрацьовується певний “експериментальний досвід” трансформації традиційної системи атестації “психологічного” рівня підготовки випускників на засадах компетентнісного підходу. Позитивно, що в Україні з’явилися педагогічні напрацювання, у яких розробляються теоретичні та методичні аспекти зазначеного процесу. З огляду на це, на нашу думку, в теорії та практиці запровадження компетентнісного підходу у вітчизняній вищій школі певною мірою мають місце розбіжності методологічного і технологічного характеру. Так, у виокремленні психологічних складових професійних “компетентностей” бракує теоретичного обґрунтування цих складових, переважає емпіричний підхід, статистична фіксація переліку “міркувань”, які було висловлено студентами, викладачами, роботодавцями стосовно результатів освітньої діяльності та її якості.

Значимо, що якщо у справі прийняття визначених європейською педагогічною спільнотою загальних компетентностей не спостерігається принципових “психологічних” труднощів, то у визначенні “специфічних показників” виникають певні проблеми, пов’язані з нерозробленістю вітчизняних переліків освітніх галузей, напрямів і спеціальностей у вищій школі для бакалаврської, магістерської та докторської підготовки, зокрема стосовно викладачів іноземних мов, узгоджених із європейською практикою, а також галузевої і “типової” класифікації вищої професійної освіти за її рівнями.

Доцільно, на нашу думку, зазначити, що в умовах запровадження компетентнісного підходу у вищій школі для вирішення проблеми інтерпретації результатів надання вищої освіти в термінах компетентностей та діагностики “психологічних фахових якостей” випускників національних ВНЗ потребує наукового обґрунтування нормативне забезпечення компетентнісного підходу у вищій школі України.

Отже, професійна компетентність – це інтегрована категорія, що виражає сформовану, насамперед засобами освіти, психологічну здатність фахівця успішно розв’язувати загальні та специфічні проблеми як у трудовій діяльності в якості фахівця, так і в суспільному житті в

якості громадянина. Зрозуміло, що “низка компетентностей”, притаманних фахівцю-педагогу, охоплює його знання, вміння, навички, особистісні (психологічні) якості, необхідні для виконання педагогічних, економічних і соціальних функцій найкращим чином.

У визначенні національних “психологічних складових” компетентностей фахівця – викладача іноземних мов, сумісних, зокрема з північно-американськими і європейськими, доцільно враховувати, що на їх рівнях визначено такі “сучасні базові компетентності фахівця”: інструментальні (здатність до “психологічного” аналізу і синтезу, здатність до організації та планування, базові загальні знання мови, базові знання з професії, письмові й усні здатності до комунікацій іноземними мовами, досконалі знання комп’ютерних технологій стосовно свого фаху й уміння кваліфіковано обробляти інформацію, здатність розв’язувати фахово значущі проблеми, здатність приймати рішення в межах своїх професійних повноважень і прояв “розумної” ініціативи); міжособистісні (здатність до критики і самокритики, працювати “в команді”, взаємодіяти з експертами з інших професій, сприймати різноманіття і міжкультурні відмінності своїх колег, визнавати етичні цінності та ін.); системні (здатність застосовувати іншомовні знання, дослідницькі вміння, здатність адаптації до нових умов, до генерації нових ідей (творчості), лідерство, здатність працювати “автономно”, здатність до розроблення бізнес-планів та управління ними, здатність до підприємництва, відповідальність за якість своєї діяльності, прагнення до успіху та ін.).

На підставі наших досліджень, які вказують на значні розбіжності в оцінюванні психологічної складової якості “надбаной фахової успішності” у студентів факультетів іноземних мов різних вітчизняних вищих навчальних закладів, свідчать про “початкову стадію” психолого-педагогічного розв’язання проблеми ідентифікації “фахових компетентностей”, добору адекватних форм, методів і способів навчання й оцінювання якості сформованих компетентностей.

Значимо, що фахові компетентності не піддаються діагностиці за допомогою традиційних педагогічних процедур, переважно суб’єктивного характеру, та без урахування змісту “конкретної” компетентності, яку об’єктивно можна ідентифікувати лише за умови залучення фахівця до певної діяльності або її модельного аналога.

Отже, доцільно викласти наш підхід до розроблення методики діагностики психологічних складових фахових компетентностей майбутнього викладача іноземних мов, що містять як концептуальні складові, так і технологічні схеми їх реалізації: компетентності у “всіх аспектах іноземної мови”, які у своїй сукупності адекватно відображають структуру і зміст фахово-

вої діяльності бакалавра – викладача іноземних мов; інтегровані (взаємопов’язані) компетентності викладача іноземних мов, що зумовлюють отримання валідних даних і достовірних інтерпретацій, необхідних для застосування у системі методів оцінювання якості їх фахової підготовки; “динамічні компетентності” як характеристики для побудови рівневої шкали розвитку “мовних навичок” – валідних показників професійного зростання студента у стан молодого фахівця – викладача іноземних мов.

Таким чином, для першочергового наукового розв’язання проблеми психологічної адаптації вітчизняної системи вищої професійної освіти викладачів іноземних мов до стандартів і рекомендацій США, Канади та європейського простору і запровадження компетентнісного підходу у вищій школі України треба: провести уточнення загальних і специфічних (з урахуванням національних особливостей) фахових компетентностей викладачів іноземних мов відповідно до галузей, напрямів і спеціальностей і типів (академічного і професійного), за якими готуються студенти як фахівці з вищою освітою; теоретично обґрунтувати дидактичні складові співвідношення компетентностей і компетенцій, компетентностей і кваліфікацій викладачів іноземних мов; забезпечити педагогічні та соціально-економічні заходи щодо застосування системи “фахових компетентностей” для побудови національної системи кваліфікацій за рівнями “бакалавр” і “магістр”; сформувати методологічну базу для оптимізації процесу моделювання фахівців у специфічних термінах компетентностей; визначити освітні цілі вітчизняної вищої школи у термінах фахових компетентностей для розробки дієвих навчальних програм і дисциплін; розробити психолого-педагогічні технології формування фахових компетентностей та методів їх діагностики на різних етапах навчального процесу у ВНЗ; забезпечити психолого-педагогічний супровід запровадження компетентнісного підходу в навчання іноземних мов.

1. *Кленко С. Ф.* Компетенція освіти: обмеження і перспективи // Постметодика. — 2005. — № 1. — С. 9—17.
2. *Овчарук О.* Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти // Стратегія реформування освіти в Україні. — К. : К. І. С., 2003. — 296 с.
3. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DESECO) : Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assessment and Research Program. — OECD (Draft) 2005. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.oecd.org/dataoecd/48/22/41529556.pdf
4. *Sbaw S.* Development of Core Skills training in the Partner Countries : Final Report for the ETF Advisory Forum Sub-Group D / *Simon Sbaw.* — European Training Foundation, June 2004. — 64 p.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2011

Е. Русанова

Психологические особенности реализации компетентного подхода в подготовке будущих преподавателей иностранных языков

Анализируются психологические особенности реализации компетентного подхода в подготовке будущих преподавателей иностранных языков. Психологическая адаптация студентов как граждан к новым экономическим и социальным условиям, их дальнейший жизненный успех определяются, прежде всего, индивидуальной способностью непрерывно добывать профессиональные знания, эффективно применять их для решения разнообразных профессиональных проблем, развитием творческо-инновационного потенциала, рядом других личностных качеств, которые формируются средствами образования в общем и особенно в высшем профессиональном образовании.

Ключевые слова: компетентный подход, преподаватель иностранных языков, профессиональная подготовка, психологическая адаптация

O. Rusanova

Psychological Peculiarities of Competence Approach Realization in the Process of Training of Future Foreign Languages' Teachers

The author analyses psychological peculiarities of competence approach realization in the process of training of future foreign languages' teachers. Psychological adaptation of students to new economic and social conditions, their subsequent fundamental interests are determined by their individual ability to acquire professional knowledge, to apply them successfully for solving specialized problems by developing creative and innovative potential and other features which education, in particular, higher vocational education forms.

Key words: competence approach, teacher of foreign languages, vocational training, psychological adaptation.

Рецензент – доктор психологічних наук,
професор Е. О. Помиткін